

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De moeite waard om door te geven : de remonstrantse traditie aan het begin van de 21e eeuw

Junte, M.F.C.; Junte M.F.C.

Citation

Junte, M. F. C. (2017, September 21). *De moeite waard om door te geven : de remonstrantse traditie aan het begin van de 21e eeuw*. VU University Press, Amsterdam. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/54864>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/54864>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/54864> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Junte, M.F.C.

Title: De moeite waard om door te geven : de remonstrantse traditie aan het begin van de 21e eeuw

Issue Date: 2017-09-21

Samenvatting van

De moeite waard om door te geven. De remonstrantse traditie aan het begin van de 21e eeuw door M.F.C. Junte

Inleiding

De Remonstrantse Broederschap (RB) is een Nederlands kerkgenootschap van ongeveer 5000 leden en vrienden. De meesten zijn lid in een van de 42 gemeenten in Nederland. De RB is opgericht in 1619 in Antwerpen. Het was een reactie op de veroordeling van deze geloofsrichting op de synode van Dordrecht (1618-1619). Tot in de achttiende eeuw was het een gematigd orthodox, multiconfessioneel kerkgenootschap dat de breuk zag als een historisch misverstand. Halverwege de negentiende eeuw werd afstand genomen van dit bewustzijn. De invloed van het theologisch modernisme maakt dat de RB veranderde in een zelfbewust, mono-confessioneel kerkgenootschap. Deze omslag ging aanvankelijk gepaard aan een opleving in ledental en intensieve theologische activiteit.

Sinds eind jaren 60 echter stagneert deze ontwikkeling. Net als andere kerken is de RB in verval. Tegelijk blijft de remonstrantse traditie voor een aantal mensen de moeite waard. Op die groep richt dit onderzoek zich. Het is uitgevoerd in de Remonstrantse Gemeente Den Haag (RGDH). De RGDH is een van de oudste remonstrantse gemeenten. Het is met 350 leden en vrienden ook één van de grotere remonstrantse gemeenten. Tot in de jaren zestig bezat de gemeente twee kerkgebouwen: een grote kerk in het centrum van Den Haag en een in de jaren vijftig van de twintigste eeuw gebouwde kapel in Kijkduin. Toen de grote kerk aan de Laan in 1971 gesloten werd, werd de kapel het kerkgebouw van de Haagse gemeente. Daar worden wekelijks de kerkdiensten gehouden. Er wordt vergaderd. Er komen gesprekskringen bijeen. De Bibliotheek Remonstrantica is er gevestigd. Ook vinden daar de meeste activiteiten van het UC vinden plaats.

De voornaamste onderzoeksmethoden zijn: participerende observatie in het centrum voor religie en cultuur Uytendogaert (UC), interviews met deelnemers aan activiteiten van het UC, een analyse van het proces dat leidde tot het aanvaarden van een nieuwe remonstrantse belijdenis in 2006 en de interpretatie van teksten van persoonlijke geloofsblijdenissen. Zo is onderzocht hoe de remonstrantse traditie onder sterk veranderde en veranderende omstandigheden wordt doorgegeven.

Het onderzoek beoogt vier vragen te beantwoorden. Ze worden achtereenvolgens in deel A tot D behandeld.

- A. Met welk concept van traditie kan de remonstrantse traditie worden beschreven?
- B. In hoeverre geldt het UC als een vernieuwend initiatief van de RGDH?
- C. Wat zijn de effecten van personalisering op het geloven van remonstranten?
- D. Welke betekenis hebben belijdenissen in de remonstrantse traditie?

A. Over traditie

Traditie is een begrip uit het Romeinse erfrecht dat met de moderniteit de bijklank van ouderwets en conservatief kreeg. De sociologie als modernistische wetenschapsdiscipline onderscheidt zich nauwelijks op dit punt en ontbeert een zelfstandig, kritisch concept van traditie. Traditie geldt meestal als een negatief ijkpunt voor moderniteit en de onderlinge verhouding wordt voorgesteld in termen van een breuk. Waar traditie een sociale structuur is waarin voor persoonlijke handelingsvrijheid (*agency*) nauwelijks ruimte is, geldt moderniteit als het tegendeel. Pas in moderne samenlevingen ontstaat ruimte voor de mens om op te groeien tot een vrij en redelijk wezen. Moderniteit geldt zo als een sociale structuur die de ontwikkeling van deze vrijheid en redelijkheid koestert en bevordert.

Deze 'detraditionaliseringsthese' kent een harde en een zachte variant (Heelas). Volgens de harde variant verdwijnt traditie uiteindelijk. Deze stelling is een gevolg van een onjuiste visie op traditie. Moderne samenlevingen kenmerken zich weliswaar door een sterk antitraditionalisme, dat gevoed wordt door emancipatie, rationalisering en verwetenschappelijking. Dit doet tradities echter niet verdwijnen, maar bewerkstelligt een oppositionele dynamiek waarin de functie en betekenis van tradities veranderen.

Kenmerkend voor de opkomst van de hoogmoderne samenleving is het proces van personalisering. Personalisering houdt in dat individuen hun toegenomen handelingsvrijheid en beslissingsbevoegdheid benutten om in een ruimer veld van tradities een persoonlijke traditie te herkennen of ontdekken en daar vorm aan te geven. De hoogmoderne tradities die zo ontdekt en vormgegeven worden, zijn geen massieve structuren, maar gedifferentieerde structuren die op verschillende betekenisniveaus functioneren.

Een voornaam aspect van deze ontwikkeling is de teloorgang van de klassieke functie van hoeders van een traditie. In klassiek moderne samenlevingen hebben

zij een monopolie op de vormgeving van tradities en een bepalende rol bij het doorgeven ervan. Hoogmoderniteit betekent dat mensen de vrijheid nemen om tradities naar eigen inzicht te omarmen, verwerpen en combineren tot eigen tradities. Die staan niet op zichzelf, maar functioneren in ruimere velden van tradities. In deze context gaan experts een bepalende rol vervullen.

In de remonstrantse traditie blijkt de omgang met de overgang van klassiek-modern (anti)traditionalisme naar de hoogmoderne gepersonaliseerde traditievorming zeer moeizaam. Dat is representatief voor de Nederlandse geïnstitueerde religieuze vrijzinnigheid. De waarde die vrijzinnigen toekennen aan personalisering botst met het sterke traditionalisme op het niveau van de geloofsgemeenschap. De gezamenlijke verhouding tot de verschillende tradities die belangrijk zijn voor de vrijzinnige identiteit en de vormen om er uitdrukking aan te geven kennen een onwrikbare vanzelfsprekendheid.

Weerstand tegen vernieuwing en verandering zijn zo kenmerkend voor de remonstrantse traditie. Als die al gewaardeerd en geaccepteerd worden, zijn ze gekoppeld aan personen, in het bijzonder de predikanten. De RB is een domineeskerk waarin van de predikant wordt verwacht dat hij tegelijk hoeder en expert is. De enkeling die dergelijke verwachting kan managen, wordt tot een icoon van de traditie en gaat haast gelden als de personificatie van een wending of periode. Voor de overgang van klassiek-modern naar hoogmodern zijn dergelijke figuren niet aan te wijzen. In de remonstrantse traditie wordt dit gemakkelijk geweten aan een gebrek aan persoonlijke kwaliteiten van predikanten. Het is echter eerlijker om te stellen dat de structuren waarin vanouds personen tot wasdom kwamen niet langer bestaan.

B. Geloofsgemeenschappen

De geloofsgemeenschap is een van die structuren. Het is een belangrijk ijkpunt voor remonstranten dat een gelaagde betekenis kent. Het verwijst naar de landelijke RB en naar lokale gemeenten. Tijdens het onderzoek echter bleek dat mensen ook nogal eens naar een gesprekskring verwijzen als hun geloofsgemeenschap. In de RGDH is onderzoek gedaan naar de betekenis van dergelijke informele groepen voor de klassieke gemeente en voor het UC.

De drijvende kracht achter het UC was de predikant van de gemeente Johan Goud. Hij initieerde en organiseerde er een programma van activiteiten op het grensvlak van religie en cultuur. Cultuur en religie zijn de speerpunten in de programmering van het centrum: de seculiere cultuur die de voeling met het kerkelijke christendom verloor en het onderzoek naar eigentijdse mogelijkheden van gemeenschap. Het centrum opereert in grote mate zelfstandig, maar er bestaan allerlei dwarsverbanden met de gemeente.

Onmiskenbaar kende dit centrum een vernieuwende inzet. Er kwamen vanaf de oprichting in 1995 in het UC talloze sprekers om te spreken en debatteren over religie en cultuur vanuit hun expertise en persoonlijke ervaring. Dat was ongebruikelijk in een tijd dat religie en spiritualiteit geen onderwerp van betekenis waren in het maatschappelijke debat. Echter, ten tijde van de veldwerkperiode was die situatie sterk veranderd. Kort na 11 september 2001 was religie terug in het publieke debat. Dat debat bleek weinig subtiel en ontwikkeld. Dat contrasteerde in ieder geval met de genuanceerde en bedachtzame wijze van reflecteren van het UC. Bovendien was de programmering tijdens het veldwerk inhoudelijk minder samenhangend dan andere jaren. Daarmee was er inhoudelijk gezien weinig nieuws te ontdekken.

Dat gold echter niet voor de vorm. Het belang van gesprekskringen voor de leden van de RGDH en de cursussen voor de participanten in het UC bleek onderdeel van een ontwikkeling met een grotere maatschappelijke betekenis. De Amerikaanse socioloog Robert Wuthnow noemde het midden jaren 90 een stille revolutie in de Amerikaanse samenleving: de opkomst *small group movement*. In Nederland volgde het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) de trend jarenlang in het kader van hun onderzoeken naar vrijwilligerswerk (Dekker 1999; Dekker Van den Berg e.a. 2011). Volgens het SCP was niet, zoals Wuthnow meent, de omvang van de groepen bepalend, maar de veranderde wijze waarop in deze groepen sociale samenhang gestalte krijgt.

Er zijn drie kenmerken van informele groepen te onderscheiden. Informele groepen komen om te beginnen niet in de plaats van klassieke organisaties maar maken vaak deel uit van de verandering deze organisaties. Op organisatorisch niveau is verder sprake van de paradox van de gestructureerde informaliteit: goed georganiseerd, maar met weinig formele rollen. Ten slotte kenmerken informele groepen zich door een tendens van homogeniteit en interne gerichtheid.

In de RGDH bestaat een groot aantal actieve gesprekskringen. Die hebben allerlei kenmerken gemeen met leeskringen waarin lezers en vooral lezeressen elkaar ontmoeten om hun leeservaringen te delen. Naast deze gesprekskringen bestaan er de cursussen van het UC. Deze verschillen met de gesprekskringen op het punt van de sociabiliteit, toegankelijkheid en de bestaansduur. Beide informele groepen echter faciliteren de persoonlijke traditievorming die kenmerkend is voor het remonstrantse persoonlijke geloven. Dat bleek uit de betekenis die geïnterviewden toekenden aan de verschillende informele groepen waaraan zij deelnemen en deelnamen. Die waren niet alleen remonstrants, maar ook van andere kerken, levensbeschouwelijke en maatschappelijke organisaties.

C. Stijlen van persoonlijk geloven

In vrijzinnige tradities geldt zelf beslissen wat er (nog) te geloven is en het zelf vormgeven van het geloof als ieders persoonlijke bevoegdheid. Vrijzinnigen accepteren dat dit betekent dat mensen afscheid kunnen nemen van allerlei geloofsvoorstellingen. Echter, ook als er in kwantitatief opzicht weinig te geloven is overgebleven, geldt wat er nog wel geloofd wordt in kwalitatief opzicht nog voluit als geloven. Bovendien is er geen sprake van eenrichtingsverkeer. Geloven is een proces waarin nu eens wel en dan weer van alles niet geloofd wordt en andersom. De fasen van dat proces blijken nauw verweven te zijn met de levensgeschiedenis. Religieuze ervaringen en bekeringen markeren vaak overgangsmomenten in het levensverhaal.

Deze waardering van het persoonlijke is niet hetzelfde als personalisering. Veel mensen zijn vrijzinnig zoals anderen orthodox zijn: de inhoud en de vormgeving van hun geloof zijn onderdeel van een levensstijl die nauw verweven is met de geloofsgemeenschap waarvan zij zich deel weten. Die verwevenheid, zo gaf een van de respondenten aan, is niet zozeer een weloverwogen, persoonlijke keuze, maar de uitkomst van een aantal 'onwillekeurige keuzes en beslissingen'. De personalisering van de vrijzinnigheid houdt in dat het element van de keuze om te geloven naar voren treedt en dat sprake is van een weloverwogen eigen vormgeving van dat geloof. 'Echt geloven', 'het herontdekken van het geloof', 'een agnostisch geloof' en 'minimaal christendom' waren uitdrukkingen die mensen gaven aan hun overtuiging. Voor een aantal gold bovendien dat zij kort voor het interview als lid toetraden tot de RB op een persoonlijke geloofsbelijdenis. Die gold als uitdrukking van hun persoonlijke overtuiging (deels) in termen van de remonstrantse traditie.

Een belangrijk onderscheid tussen de respondenten betrof het feit of ze werkten of niet. Het leven van mensen die werken is sterk gesegmenteerd. Er wordt op allerlei terreinen iets van hen verwacht: gezin, vriendschappen, relatie, persoonlijke ontwikkeling, werk, carrière en het geloof. Ze onderschrijven die verwachting bovendien en daarmee is integratie van die terreinen of de ervaring van samenhang een belangrijk thema. In het onderzoek is met een drietal respondenten gesproken over strategieën om dit te bereiken. Die zijn te typeren als het doorgeven van de traditie, deel uitmaken van de geloofsgemeenschap en mystieke omgang met de traditie.

Vergeleken met de vanzelfsprekende samenhang die niet-werkenden ervaren bleek religie voor werkenden een nogal paradoxaal karakter te hebben. Enerzijds claimen religieuze tradities betekenis te hebben voor alle terreinen van het leven. Vanuit dat perspectief ondersteunen ze het proces van integratie. Anderzijds staat de extern georiënteerde normativiteit van religieuze tradities haaks op de intern-referentiële organisatiewijze van het dagelijks bestaan. Moderne samenlevingen

zijn erop ingericht om de flow van het alledaagse leven gaande te houden. Bedreigingen worden ingekapseld. Zaken als ziekte, ouderdom, dood, gekte krijgen een plaats in ingekapselde levensgebieden. Die hebben primair als doel de bescherming van het alledaagse bestaan en beleving die erbij hoort. Voorts worden mensen er, indien mogelijk, voorbereid op een terugkeer in het alledaagse leven. De paradox van de hoogmoderne institutionele religiositeit is dat het zo'n ingekapselde arena is. Dat staat haaks op de pretentie en ambitie betekenis te hebben voor alle terreinen van het leven. De processen van vergrijzing en ontgroening versterken de inkapseling eerder dan dat ze er een gevolg van zijn.

D. Geloofsbelijdenissen

Geloofsvrijheid geldt in de remonstrantse traditie op het algemene niveau net zo goed als op het persoonlijke. Hoewel die vrijheid in de loop van de geschiedenis inhoudelijk wel van betekenis is veranderd zijn er in de vorm wel degelijk constanten aan te wijzen. Het meest in het oog springende voorbeeld zijn geloofsbelijdenissen. In de geschiedenis waren er in de discussie over de status van belijdenissen steeds twee hermeneutische grenzen in het geding: enerzijds de overtuiging dat belijdenissen niet boven de persoonlijke geloofsvrijheid uit gaan. Anderzijds de overtuiging dat dit niet hoeft te betekenen dat belijdenissen in de remonstrantse traditie geen rol van betekenis spelen.

In de moderne remonstrantse confessionele traditie krijgt dit een uitdrukking in een gedifferentieerd belijden. Daaraan zijn vier dimensies te onderscheiden. Naast drie tekstuele dimensies is er die van de alledaagse praktijk. Deze geldt onomstreden als de confessionele context bij uitstek en is het substraat voor de drie teksten. Idealiter vormen die als uitdrukking van en 'vuurbaken' voor deze eerste dimensie.

Wat betreft de tekstuele dimensies is er om te beginnen de persoonlijke dimensie van de eerder genoemde geloofsbelijdenis die veel mensen schrijven bij toetreding als lid. Deze vormt een belangrijke *trait d'union* tussen het persoonlijke geloven van remonstranten en de substantie van de remonstrantse traditie.

Die substantie krijgt in de traditie van belijden een uitdrukking in een tweetal teksten die de beide andere dimensies representeren. De informele dimensie is een gezamenlijke geloofsbelijdenis. De RB heeft vanaf het eerste begin een belijdenis (1621) gekend. Echter, er was vanaf het begin ook discussie over. Deze anti-confessionele onderstroom krijgt in het vroege remonstrantse modernisme hernieuwd gewicht. De RB maakte zich toen los van de confessie van 1621. Met de opkomst echter van een tweede generatie moderne theologen werd in 1941 een nieuwe belijdenis aanvaard: de belijdenis van 1940.

Deze teksten waren niet bindend voor het persoonlijk geloof van remonstranten en vormden evenmin de grondslag van het kerkgenootschap. Deze dubbel-functie is in veel protestantse kerken gangbaar. Remonstranten kennen echter sinds 1861 een aparte tekst met deze functie: de beginselverklaring. Dat is de derde, formele dimensie. Die wordt 'geen geloofsbelijdenis' genoemd. Dat maakt de status van deze tekst nogal paradoxaal. Eigenlijk is de betekenis alleen te duiden in relatie tot beide andere confessionele teksten. Zo wordt duidelijk dat de remonstrantse traditie, die nogal eens rekkelijk wordt genoemd, als het om geloofsbelijdenissen gaat zeer precies is.

Hoe precies bleek tijdens het proces dat leidde tot een nieuwe geloofsbelijdenis. Het proces kende om te beginnen een lange aanloop. Tussen 1989 en 2004 werd er meermaals over gesproken en gepubliceerd. In 2004 werd vervolgens een bundel gepresenteerd over de houdbaarheid van de belijdenis van 1940. Het onderwerp van de bundel werd in 2004 en 2005 uitgebreid intern besproken. Nadat deze fase afgerond was, werd besloten om het gesprek voort te zetten over de 'proeve van belijden' die ook in de bundel was opgenomen: kon die een aanzet zijn voor een nieuwe remonstrantse belijdenis? In deze proeve werd in theologisch opzicht nieuwe wegen gegaan, maar toonde zich vooral schatplichtig aan de belijdenis van 1940.